

Postawy mieszkańców lokalnych społeczności wobec środowiska naturalnego

Wprowadzenie

W wielu społeczeństwach opinia publiczna coraz silniej domaga się od władz prowadzenia skutecznej polityki ochrony środowiska oraz efektywnych programów promujących zachowania ekologiczne. Wzrasta presja społeczna na ochronę przyrody i jakość życia. Wspieranie wartości ekologicznych nie oznacza jednak, że obywatele dzielą się wiedzą o środowisku, reagują emocjonalnie na kwestie ekologiczne czy angażują się w zachowania mające na celu ochronę środowiska naturalnego (Rokicka 1998). Związek między poznawczymi, afektywnymi i behawioralnymi aspektami postaw ekologicznych jest złożony i wymaga badań.

Te przedstawione w artykule mają na celu wyróżnienie kategorii osób ze względu na reprezentowany przez nich typ postaw ekologicznych oraz wskazanie czynników, które je różnicują. Analizie zostanie poddana intensywność postaw ekologicznych, ich spójność i determinanty. Uwaga zogniskowana jest na poszukiwaniu odpowiedzi na trzy następujące pytania:

1. Jakie postawy ekologiczne przejawiają mieszkańcy społeczności lokalnych i jaka jest ich intensywność?
2. Czy postawy ekologiczne są wewnętrznie spójne?
3. Jakie czynniki determinują postawy ekologiczne i poszczególne komponenty tych postaw?

Artykuł został napisany na podstawie badań zrealizowanych w ramach kierowanego przeze mnie projektu KBN pt. „Ekologiczna strategia rozwoju środowisk lokalnych jako alternatywa wobec strategii industrialnej”. Badania prowadził zespół w składzie: Zdzisława Kawka,

Andrzej Pilichowski, Paweł Starosta oraz Ewa Rokicka. W roku 2002 w „International Journal of Sociology”, 32 (3) ukazała się publikacja pod tytułem *Attitudes Toward Natural Environment. A Study of Local Community Dwellers* podsumowująca nasz zbiorowy wysiłek. Uważam ją za ważne wspólne zespołowe osiągnięcie, które w moim przekonaniu warto przypomnieć w Księdze Pamiątkowej poświęconej Profesorowi Pawłowi Staroście¹.

Postawy ekologiczne: rozważania teoretyczne

Od czasu opublikowania pierwszego Raportu Rzymskiego na początku lat 70. XX wieku w krajach zachodnich zainteresowanie środowiskiem naturalnym i problemami ekologicznymi pozostaje stale żywe (Buttel 1987; Conn 1983; Piliavin i in. 1981; Rabier, Riffault, Inglehart 1983; Giddens 1990; Beck 1992).

Badania prowadzone w Polsce pokazują, że polskie społeczeństwo przywiązuje dużą wagę do kwestii ochrony środowiska. Degradacja przyrody zajmuje wysoką pozycję wśród zagrożeń dla cywilizacji. Przy czym szczególnie wysoko w hierarchii ekologicznych wartości są te, które mają znaczenie praktyczne, bezpośrednio związane z warunkami życia ludzi, takie jak czyste powietrze, woda pitna i zalesianie. Ponadto konsumenci dokonują wyborów ważnych dla zachowania zdrowia, a rzadziej wyborów motywowanych ekologią. Wyniki badań empirycznych pokazują także, że chociaż respondenci często wyrażają wysoką gotowość do angażowania się w działania na rzecz ochrony środowiska naturalnego, takie jak np. sortowanie śmieci czy kupowanie produktów bezpiecznych dla środowiska, to często bywa, że są to tylko deklaracje, a nie rzeczywiste zachowania, które przejawiają się w życiu codziennym (Rokicka 1998; Rokicka, Kawka 1998)².

¹ W artykule przedstawiłam wyniki analiz dotyczące struktury, intensywności i uwarunkowań postaw ekologicznych mieszkańców gmin polskich. Według Google Scholar artykuł osiągnął cytowalność na poziomie 75.

² Artykuł opiera się na materiale empirycznym z okresu przełomu milenijnego. Od tego czasu, w związku z narastającym kryzysem klimatycznym, poziom zainteresowania wartościami ekologicznymi i ich wspierania wzrasta. Z badań przeprowadzonych 20 lat później dla Ministerstwa Klimatu i Środowiska nad świadomością, postawami i zachowaniami ekologicznymi wynika m.in.: „Ponad 96% respondentów deklaruje, że regularnie segreguje odpady. Według 94% badanych zmiany klimatu to ważny albo bardzo ważny problem. Ponad 3/4 mieszkańców Polski jest skłonnych wydać więcej na «czystą» energię, a blisko 6 na 10 planuje zmienić swój piec na bardziej ekologiczne źródło».

Niniejszy artykuł porusza temat wewnętrznej struktury postaw proekologicznych. W badaniach przeprowadzonych w ostatnich dziesięcioleciach powszechnie występuje znacząca różnica między poznawczymi, afektywnymi i behawioralnymi komponentami postaw wobec środowiska naturalnego. Ponadto komponenty te są determinowane przez różne czynniki. Innymi słowy, kategorie respondentów wyróżnione pod względem takich kryteriów, jak poziom zainteresowania zagadnieniami ekologicznymi, poziom wiedzy ekologicznej czy poziom zaangażowania w działania na rzecz środowiska, mają różne cechy społeczne. Wiąże się to z faktem, że duże zainteresowanie i wspieranie wartości ekologicznych nie zawsze powoduje zachowania ekologiczne, takie jak np. udział w recyklingu śmieci, korzystanie wyłącznie z wyznaczonych ścieżek i odcinków obszarów chronionych, udział w odbiorze przedmiotów używanych czy oszczędność energii elektrycznej.

Hipotezy

Artykuł testuje hipotezy dotyczące intensywności, struktury i uwarunkowań postaw ekologicznych. Oczekuje się, że średnio intensywność postaw ekologicznych różni się w odniesieniu do trzech komponentów: poznawczego, afektywnego i behawioralnego. Ogólnie rzecz biorąc, ludzie mają tendencję do emocjonalnego podejścia do kwestii ekologicznych, ale nie oznacza to, że ich wiedza w tej dziedzinie jest dostatecznie rozwinięta. Można więc przyjąć, że intensywność komponentu afektywnego jest większa niż intensywność komponentu poznawczego.

Można również przewidywać, że komponent behawioralny jest szczególnie niski, ponieważ skłonność do wszelkich działań ważnych dla środowiska wiąże się m.in. z opłacalnością wynikającą z rachunku korzyści i kosztów w warunkach słabo zdefiniowanego interesu własnego. „Efekt gapowicza”, wyraźnie obecny w sferze korzystania z dóbr środowiska, często prowadzi do uchylania się od aktywności na rzecz dóbr, z których można korzystać za darmo.

dło energii”, <https://www.gov.pl/web/klimat/badania-swiadomosci-ekologicznej> (dostęp 1.10.2022). Wzrost zainteresowania ekologią i zachowań ekologicznych nie zmienia faktu, iż postawy ekologiczne są nadal zróżnicowane, mają określoną strukturę, intensywność i determinanty, które warto badać.

W odniesieniu do struktury postaw ekologicznych przewiduje się, że komponenty poznawcze, afektywne i behawioralne są ze sobą powiązane w postaci skryształizowanej. Innymi słowy, oczekuje się, że podział wartości nominalnej elementów na komponenty poznawcze, afektywne i behawioralne może być wspierany przez analizę statystyczną, w której te same elementy są grupowane w wyniku ich empirycznych relacji. Jeśli to prawda, możemy zasadnie twierdzić, że postawy ekologiczne kryształizują się w sposób przewidywany przez ogólną teorię postaw.

Oczekuje się, że silne postawy ekologiczne są manifestowane przez:

- 1) osoby, które mają znajomych i przyjaciół zorientowanych ekologicznie, które rozmawiają z nimi o ekologii;
- 2) osoby dobrze wykształcone, o stosunkowo wysokim standardzie życia;
- 3) osoby, które mają pozytywny stosunek do własnej społeczności lokalnej i angażują się w działalność samorządową;
- 4) osoby, które zamieszkują w swoich społecznościach przez długi okres czasu i nie podróżują często.

216 Generalnie zmienne te powinny pozytywnie wpływać na postawy ekologiczne. Jedyne wyjątki mogą stanowić silne więzi z miejscem zamieszkania, których skutki wydają się – przynajmniej *a priori* – bardziej skomplikowane. Można zakładać, że im silniejsza jest więź z miejscem zamieszkania, tym silniejsze emocjonalne zaangażowanie w kwestie środowiskowe. Z kolei doświadczenie zdobyte z zamieszkiwania w różnych miejscowościach czy wiedza wyniesiona z odwiedzanych miejsc podczas podróży może zwiększyć świadomość ekologiczną, czyli pozytywnie wpłynąć na poznawczy komponent postaw ekologicznych.

Dane i zmienne

Podstawą do wnioskowania o zależnościach są wyniki badań, które zostały przeprowadzone w 1996 roku nad strategiami rozwoju lokalnego. W badaniach podstawową jednostką analizy była gmina. Badanie przeprowadzono w dziewięciu gminach: dwóch wiejskich (Komańcza i Sanniki), dwóch miejskich (Zgierz i Świdnica) oraz pięciu mieszanych (Pyrzyce, Sobótka, Koniecpol, Węgorzewo, Żerków). Praca w terenie obejmowała dwa etapy. Najpierw zebraliśmy dane administracyjne dotyczące lokalnych społeczności i ich działalności. Następnie

przeprowadziliśmy wywiady kwestionariuszowe na reprezentatywnych próbach mieszkańców tych społeczności. Wywiad dotyczył zachowań ekologicznych respondentów, ich opinii i przekonań w kwestiach związanych z ochroną środowiska, a ponadto ich udziału w organizacjach wolontariackich, ruchach społecznych i inicjatywach lokalnych. Całkowita próba liczyła 1388 osób.

Pomiar postaw proekologicznych

Pozycje kwestionariusza dotyczące zagadnień środowiskowych zostały podzielone na trzy sekcje: poznawczą, afektywną i behawioralną. Do pomiaru poszczególnych komponentów postaw wykorzystane zostały skale skonstruowane na podstawie zmiennych zero-jedynkowych. Poniżej przytoczone są w dosłownej formie wszystkie pytania. W większości były to pytania typu „tak-nie”. Dla każdego komponentu postawy wskazana jest odpowiedź zakodowana pozytywnie jako 1, wszystkie pozostałe odpowiedzi były zakodowane jako 0.

217

Komponent poznawczy:

1. Na opakowaniach niektórych dezodorantów, płynów itp. zamieszczone są specjalne oznakowania wskazujące, że dany produkt jest nieszkodliwy dla środowiska. Czy potrafi P. rozpoznać to opakowanie? Przybiera wartość 1, gdy odpowiedź jest twierdząca.

2. Czy zdaniem P. prawdą jest, że wycinanie drzew innych niż owocowe bez zezwolenia stosownych władz jest nielegalne? Przybiera wartość 1, gdy odpowiedź jest twierdząca.

3. Czy zdaniem P. prawdą jest, że domowe szambo zrobione w miejscu wyschniętej studni zatruwa wodę w całej okolicy? Przybiera wartość 1, gdy odpowiedź jest twierdząca.

4. Czy zdaniem P. prawdą jest, że drzewa zarastające miedze czy rowy są niezbędne dla dobrego plonowania gleby? Przybiera wartość 1, gdy odpowiedź jest twierdząca.

5. Czy zdaniem P. prawdą jest, że żywność ekologiczna jest w Polsce tańsza niż żywność produkowana w inny sposób? Przybiera wartość 1, gdy odpowiedź jest twierdząca.

6. Czy zdaniem P. prawdą jest, że w Polsce nie ma jeszcze instytucji zajmującej się atestowaniem żywności wyprodukowanej metodami ekologicznymi? Przybiera wartość 1, gdy odpowiedź jest twierdząca.

Komponent afektywny:

1. Jak P. ocenia stan środowiska naturalnego w P. gminie? Przybiera wartość 1, gdy ocena jest pozytywna.

2. Gdyby się okazało, że jakiś zakład pracy jest bardzo uciążliwy dla środowiska i zatruwa je, to czy uważa P., że należałoby go zamknąć, nawet jeśli ludzie straciliby pracę? Przybiera wartość 1, gdy opinia jest pozytywna.

3. Czy uważa P., że należy rygorystycznie domagać się od prywatnych właścicieli zaprzestania produkcji szczególnie uciążliwej dla środowiska lub nawet zamknięcia całej firmy, nie zważając, że jest to własność prywatna? Przybiera wartość 1, gdy opinia jest pozytywna.

4. Czy należałoby karać ludzi za to, że wycinają drzewa w swoich lasach, jeśli jest to niezgodne z przepisami prawa? Przybiera wartość 1, gdy opinia jest pozytywna.

5. Czy zgadza się P. z poglądem, że pewne regiony powinny być zachowane w stanie naturalnym, a wszelka ingerencja człowieka powinna być w nich zabroniona. Przybiera wartość 1, gdy opinia jest pozytywna.

218 6. Czy jest P. zadowolony/a ze starań mieszkańców i władz gminy o jakość środowiska naturalnego? Przybiera wartość 1, gdy ocena jest pozytywna.

Komponent behawioralny:

1. Czy w ciągu ostatniego miesiąca kupował/a P. tzw. zdrową żywność? Przybiera wartość 1, gdy odpowiedź jest twierdząca.

2. Czy w ciągu ostatniego miesiąca kupował/a P. napoje w opakowaniach plastikowych? Przybiera wartość 1, gdy odpowiedź jest negatywna.

3. Czy w ciągu ostatnich 2 lat zwrócił/a P. komuś uwagę, że nie dba o środowisko (np. zaśmieca las, myje samochód w jeziorze)? Przybiera wartość 1, gdy odpowiedź jest twierdząca.

4. Czy w ciągu ostatnich 2 lat wziął/wzięła P. udział w czynnie społecznym lub akcji na rzecz ochrony środowiska (np. czyste góry)? Przybiera wartość 1, gdy odpowiedź jest twierdząca.

5. Czy w ciągu ostatnich 2 lat uczestniczył/a P. w szkoleniu, kursie, wykładzie itp. na temat ochrony środowiska? Przybiera wartość 1, gdy odpowiedź jest twierdząca.

6. Czy ma P. w domu oddzielne pojemniki na różne rodzaje odpadków i śmieci pochodzące z gospodarstwa domowego? Przybiera wartość 1, gdy odpowiedź jest twierdząca.

Dobór zmiennych reprezentujących poszczególne komponenty postaw wyznaczały dwa kryteria. Po pierwsze, zebrane informacje dotyczyły ocen, wiedzy i zachowań związanych z życiem codziennym, dostępnych doświadczeniu każdego mieszkańca społeczności lokalnej. Po drugie, o ostatecznej kwalifikacji danej zmiennej decydowała wartość współczynnika korelacji, jaką uzyskiwała z pozostałymi zmiennymi tworzącymi skalę.

Dla każdego z komponentów – poznawczego, afektywnego i behawioralnego – stworzono skalę podsumowującą. Rozpiętość każdej skali wahała się od 0 do 7, przy czym 0 wskazywało, że respondent nie udzielił odpowiedzi ekologicznych, a 7, że udzielił maksymalną liczbę, czyli sześć odpowiedzi ekologicznych.

Intensywność postaw proekologicznych

Tabela 1 przedstawia odsetek osób o niskim, średnim i wysokim poziomie intensywności komponentów poznawczego, afektywnego i behawioralnego. Kategorie te zostały stworzone na podstawie surowych danych. Respondentów, którzy mieli 0 lub 1 punkt, zaliczono do kategorii osób o niskiej orientacji na środowisko naturalne, respondentów, którzy uzyskali 5 lub 6 punktów – do kategorii osób o wysokiej orientacji na środowisko. Ostatni wiersz w tabeli 1 zawiera średnią liczbę punktów dla każdego wymiaru.

219

Tab. 1. Intensywność postaw proekologicznych

Intensywność postaw*	Komponenty		
	Poznawczy	Afektywny	Behawioralny
Niska	13,2	9,0	56,3
Średnia	74,4	69,2	42,0
Wysoka	12,4	21,8	1,7
Total (N=1388)	1388	1388	1388
Średni wynik	2,96	3,42	1,50

* Zobacz tekst, aby uzyskać opis kategorii.

Źródło: opracowanie własne.

Zgodnie z oczekiwaniami, w postawach mieszkańców społeczności lokalnych wobec środowiska naturalnego dominuje komponent emocjonalno-oceniający, najmniej zaś jest wykształcony komponent behawioralny. Wartość średniej arytmetycznej na skali postaw dla komponentu afektywnego w odniesieniu do całej populacji wynosi 3,42, dla komponentu poznawczego – 2,96, dla komponentu behawioralnego – tylko 1,50. Odpowiedzi w pierwszych dwóch z tych wymiarów są częstsze niż w trzecim wymiarze. Dla średnich różnica ta jest statystycznie istotna (przy $p < 0,05$).

Struktura postaw proekologicznych

Do przedstawienia struktury postaw ekologicznych i przetestowania ich wewnętrznej spójności wykorzystana została analiza clusterowa. Tabela 2 zawiera najważniejsze wyniki.

Tab. 2. Struktura postaw ekologicznych: analiza clusterowa – clusterzy postaw

Komponenty	Clusterzy				
	I Emocjonalny	II Emocjonalno-percepcyjny	III Percepcyjno-emocjonalny	IV Nieskrystalizowany	V W pełni rozwinięty
Poznawczy	1,71	3,80	3,70	1,49	3,94
Afektywny	4,16	4,58	2,37	1,78	4,07
Behawioralny	1,17	1,21	1,53	0,65	3,60
(N=1388)					
Procent	20,40	25,40	23,30	17,50	13,40

Źródło: opracowanie własne.

Zastosowanie analizy skupień do pytań zamieszczonych w kwestionariuszu pozwala na wyróżnienie pięciu clusterów:

Cluster I: Emocjonalny. Są to postawy złożone niemal wyłącznie z nastawień emocjonalno-oceniających wobec środowiska naturalnego, przy bardzo niskiej wiedzy na temat problemów ekologicznych i incydentalnie manifestowanych zachowaniach ekologicznych.

Cluster II: Emocjonalno-percepcyjny. Są to postawy z dobrze rozwiniętym komponentem afektywnym i nieco słabszym komponentem poznawczym. Osoby o takich postawach mają emocjonalnie zabarwione

przekonania i pewną wiedzę o środowisku naturalnym, brakuje im jednak wyraźnie rozwiniętych wzorców zachowań.

Cluster III: Percepcyjno-emocjonalny. Są to postawy, w których oprócz dobrze rozwiniętego komponentu poznawczego istnieje komponent afektywny. Wiedza o środowisku naturalnym współistnieje z postawami emocjonalno-oceniającymi, nie ma jednak skryształizowanych wzorców zachowań lub są one bardzo słabe.

Cluster IV: Nieskryształizowany. Wszystkie komponenty postawy są nieskryształizowane. Środowisko naturalne nie jest przedmiotem refleksji, emocji i działań.

Cluster V: W pełni rozwinięty. Są to postawy, w których oprócz rozbudowanego aspektu emocjonalno-oceniającego wobec środowiska występuje składnik poznawczy, tj. wiedza o środowisku i określony program zachowania wobec niego.

Ogólnie rzecz biorąc, uzyskany wynik z analizy skupień potwierdził początkową hipotezę o średniej kryształizacji postaw ekologicznych w wymiarze poznawczym, afektywnym i behawioralnym. Niektóre klustery lepiej wyróżniają przyjęte *a priori* wymiary (klustery I i II) niż inne (cluster IV). Ostatni cluster (V) pokazuje, że silny komponent behawioralny postawy ekologicznej jest równoległy do dwóch innych komponentów: poznawczego i afektywnego.

221

Ogólnie jednak korelacja między składnikami afektywnymi i behawioralnymi jest najniższa ($r = 0,12$, $p < 0,01$), a między składnikami poznawczymi i behawioralnymi najwyższa ($r = 0,34$, $p < 0,01$). Pozostała korelacja między składnikami poznawczymi i afektywnymi mieści się w zakresie typowym dla badań postaw tego rodzaju ($r = 0,21$, $p < 0,01$). Jest prawdopodobne, że wysoki poziom wiedzy ekologicznej stymuluje zachowania ekologiczne, a także, że naładowane afektywnie postawy wobec środowiska naturalnego nie wywołują takich zachowań i wiedza o środowisku naturalnym wpływa na emocje wobec niego. Jednak nasze dane przekrojowe nie pozwalają nam na wyciągnięcie żadnych jednoznacznych wniosków przyczynowych.

Uwarunkowania postaw proekologicznych

Tabela 3 przedstawia analizę regresji syntetycznej skali postaw ekologicznych i jej komponentów – poznawczego, afektywnego i behawioralnego – na zmiennych opisujących kręgi społeczne, pozycję w systemie stratyfikacji społecznej, przywiązanie do społeczności i więzi

lokalne. Syntetyczna skala postaw ekologicznych jest skalą ważoną złożoną z trzech skal wyrażonych w znormalizowanej formie. Ogólnie rzecz biorąc, łączy komponenty poznawcze, afektywne i behawioralne, zakładając, że mogą być reprezentowane przez konstrukt wyższego rzędu. Choć warto wiedzieć, jak kształtują się ogólne postawy ekologiczne, równie ważne wydaje się spojrzenie na ich składowe i uwarunkowania. Tabela 3 dostarcza informacji do dokonania oceny uwarunkowań – zarówno ogólnych postaw ekologicznych, jak i ich składowych.

Jak sugerowały początkowe hipotezy, użyto czterech typów zmiennych jako głównych predyktorów. Poniżej znajduje się opis tych zmiennych i sposób ich pomiaru.

1. Kręgi społeczne
 - A. Przyjęto, że respondenci mają ekologicznie zorientowanych przyjaciół, jeśli udzielą pozytywnej odpowiedzi na pytanie: „Czy wśród P. znajomych i przyjaciół jest ktoś, kto szczególnie interesuje się problemami ekologicznymi, np. działa w ruchu ekologicznym, kupuje zdrową żywność itp.?”.
 - B. Zmienną rozmowy na tematy ekologiczne była pozytywna odpowiedź na pytanie: „Czy wśród P. znajomych i przyjaciół rozmawia się na tematy dotyczące ochrony środowiska, zagrożeń cywilizacyjnych itp.?”.
2. Pozycja w stratyfikacji społecznej
 - A. Edukację mierzono posiadanym wykształceniem w kategoriach lat nauki.
 - B. Standard życia mierzono wypowiedziami respondentów na temat posiadania w swoich gospodarstwach domowych następujących przedmiotów: lodówka, kolorowy telewizor, radio, pralka, komputer, antena satelitarna, samochód. Skonstruowano skalę sumaryczną, aby odzwierciedlić liczbę przedmiotów do dyspozycji gospodarstwa domowego.
3. Przywiązanie do społeczności
 - A. Pozytywne nastawienie do miejsca zamieszkania. Metodą pomiaru sposobów odnoszenia się badanego do miejscowości zamieszkania była skala złożona z 9 stwierdzeń: od tych, które wyrażały najściślejszy emocjonalny związek z miejscowością zamieszkania, aż do tych, które podkreślały zdecydowaną niechęć do miejscowości zamieszkania. Respondent wybierał jedną odpowiedź³.

³ Pytanie zamieszczone w kwestionariuszu wywiadu brzmiało następująco: „Które z poniższych twierdzeń najlepiej odzwierciedla P. stosunek do miejscowości zamieszkania:

- B. Udział w samorządzie to indeks skonstruowany na podstawie odpowiedzi respondentów na szereg pytań: „Czy w ciągu ostatnich dwóch lat: uczestniczył/a P. w zebraniu z kandydatem na radnego w gminie?”; „Uczestniczył/a P. w posiedzeniu rady gminy?”; „Zgłosił/a P. radnemu jakąś sprawę dotyczącą miejsca zamieszkania?”; „Czy głosował/a P. w ostatnich wyborach do rady gminy?”.
4. Więź z miejscem zamieszkania opisywały następujące zmienne:
- A. Liczba lat zamieszkiwania w obecnej miejscowości.
- B. Częstotliwość wyjazdów poza granice społeczności w ciągu roku.

Najważniejszym czynnikiem określającym poziom ekologiczności respondentów są kręgi towarzyskie zorientowane proekologicznie, wysoki poziom zaangażowania obywatelskiego w działalność samorządową na szczeblu lokalnym, wyższe wykształcenie i orientacja na układ lokalny mierzona liczbą lat zamieszkiwania w danej miejscowości. Nie ma natomiast większego znaczenia zasobność, mobilność przestrzenna oraz poziom identyfikacji lokalnej.

Hipoteza wpływu kręgów społecznych potwierdziła się w odniesieniu do wszystkich komponentów postaw. Posiadanie przyjaciół i znanych zainteresowanych środowiskiem naturalnym stymuluje behawioralne, afektywne i poznawcze dyspozycje do reakcji na przyrodę. Uzyskane dane potwierdzają również hipotezę statusową zakładającą pozytywny związek wykształcenia i zamożności z komponentem poznawczym i behawioralnym oraz brak takiego związku z komponentem emocjonalno-oceniającym.

Trzecia hipoteza dotycząca pozytywnego wpływu psychospołecznych związków ze społecznością na komponent behawioralny i afektywny sprawdziła się częściowo. Dyspozycje behawioralne wobec środowiska zależą głównie od aktywności społeczno-politycznej na szczeblu lokalnym, nie zależą natomiast od poziomu identyfikacji ze

-
- Tu każdy ma wszystko, co najlepsze;
 - Tu czuję się u siebie, a w dużym mieście obco;
 - Tu można sobie jakoś radzić, coś hodować, mieć nawet ogród, to ułatwia teraz życie;
 - Nie ma tu rozrywek, ale zawsze można po to dojechać do dużego miasta;
 - Teraz wszędzie jest coraz trudniej, co za różnica, gdzie się mieszka;
 - Tu jest życie i praca dla pewnych grup ludności i tym jest tu dobrze;
 - Życie jest tu mniej ciekawe;
 - Duże miasto daje jakieś perspektywy, tu człowiek marnuje się;
 - Mam już dość tej dziury."

społecznością lokalną. Odwrotnie jest z kolei w przypadku komponentu emocjonalno-oceniającego. Z nastawieniami i ocenami najsilniej koreluje poziom identyfikacji lokalnej, nie ma zaś większego znaczenia poziom aktywności społeczno-politycznej.

Tab. 3. Regresja ogólnej skali ekologicznej i jej komponentów na zmiennych opisujących kręgi społeczne, pozycję w stratyfikacji społecznej, psychospołeczne przywiązanie do społeczności lokalnej i więź z miejscem zamieszkania

Zmienne niezależne	Ogólna skala	Komponenty		
		poznawczy	afektywny	behawioralny
		standaryzowane współczynniki		
1. Kręgi społeczne				
A. Ekologicznie zorientowani przyjaciele (tak = 1)	0,13*	0,08	0,04	0,17*
B. Rozmowy na tematy ekologiczne (tak = 1)	0,23*	0,18*	0,13*	0,16*
2. Pozycja w stratyfikacji społecznej				
A. Edukacja (lata nauki)	0,15*	0,15*	0,06	0,11*
B. Standard życia (skala)	0,10*	0,09	-0,01	0,13*
3. Przywiązanie do społeczności				
A. Pozytywne nastawienie do społeczności (skala)	-0,7	0,06	-0,15*	0,06
B. Udział w sprawach lokalnych (skala)	0,17*	0,10*	0,06	0,20*
4. Więź z miejscem zamieszkania				
A. Czas zamieszkiwania (lata)	0,10	0,08	0,04	0,13*
B. Niska częstotliwość podróży (skala)	-0,04	-0,05	0,05	-0,05
Dostosowanie R 2	0,29	0,19	0,06	0,34
*p = 0,001				

Źródło: opracowanie własne.

Czwarta hipoteza, zakładająca związek między orientacją lokalną a dyspozycjami do poznawczych i afektywnych reakcji na środowisko, musi zostać zmodyfikowana. Chociaż czas zamieszkiwania w społeczności ma pozytywny wpływ na ogólne nastawienie do środowiska i jego składnik behawioralny, to niska częstotliwość wyjazdów poza społeczność okazała się nieistotna.

Konkluzje

Celem artykułu było poszerzenie zakresu badań nad postawami ekologicznymi w socjologii polskiej (np. Starosta 1995; Frątczak 1995; Gliński 1996; Rokicka, Kawka 1998). Uzyskane wyniki dokumentują, iż w postawach wobec środowiska naturalnego komponent afektywny jest wyraźnie dominujący, podczas gdy komponent behawioralny jest słabo rozwinięty. Szczegółowa analiza wskazuje, że wysoki poziom wiedzy o środowisku naturalnym predestynuje do zachowań ekologicznych w znacznie większym stopniu niż emocjonalne opinie i oceny na temat otaczającej przyrody.

Struktura postaw proekologicznych jest zróżnicowana. Wśród mieszkańców społeczności lokalnej najczęściej występują postawy z dobrze rozwiniętym komponentem afektywnym, nieco słabszym komponentem poznawczym i słabo rozwiniętym komponentem behawioralnym. Drugą kolejną pod względem częstości występowania jest postawa z wyraźnie dominującym komponentem afektywnym, której towarzyszy niski poziom wiedzy o środowisku i jedynie incydentalne zachowania proekologiczne. W pełni rozwinięte postawy obejmujące wiedzę o środowisku oraz orientację afektywną i behawioralną charakteryzują bardzo mały odsetek respondentów.

Badanie pokazuje, że najbardziej skorelowany z syntetyczną skalą postaw ekologicznych jest wpływ przyjaciół i znajomych respondenta, którzy interesują się ekologią i angażują się w działania ekologiczne. Inne ważne czynniki to wysoki poziom zaangażowania obywatelskiego w lokalną działalność polityczną, posiadanie wykształcenia wyższego i pozytywne nastawienie do własnej społeczności lokalnej. Łącznie zmienne te wyjaśniają prawie jedną trzecią wariancji zarówno ogólnych postaw ekologicznych, jak i komponentu behawioralnego. Wyjaśnienie składnika afektywnego jest słabsze.

Większość postawionych w badaniu hipotez została potwierdzona. Średnio intensywność postaw ekologicznych różni się w zależności od udziału w nich komponentów poznawczych, afektywnych i behawioralnych. Ogólnie rzecz biorąc, ludzie mają tendencję do emocjonalnego podejścia do kwestii ekologicznych, ale nie oznacza to, że ich wiedza w tej dziedzinie jest dobrze rozwinięta. Zgodnie z przewidywaniami komponent behawioralny kształtował się na szczególnie niskim poziomie.

W odniesieniu do struktury postaw proekologicznych główna hipoteza została również zweryfikowana. Podział wartości nominalnej elementów na komponenty poznawcze, afektywne i behawioralne został

potwierdzony przez analizę statystyczną, w której te same elementy są grupowane w wyniku ich empirycznych relacji. Możemy więc zasadnie twierdzić, że postawy proekologiczne krystalizują się w sposób przewidywany przez ogólną teorię postaw.

Wreszcie ważne są cztery rodzaje predyktorów postaw ekologicznych, choć w różnym stopniu. Kręgi społeczne, pozycja w systemie stratyfikacji, przywiązanie do społeczności – to rodzaje zmiennych, które są ważnymi determinantami postaw ekologicznych. Zmienne te mają pozytywny wpływ na postawy ekologiczne. Jedyne wyjątek dotyczy więzi z miejscem zamieszkania. Wbrew oczekiwaniom doświadczenie zdobyte dzięki częstym wyjazdom i podróżom nie zwiększa świadomości ekologicznej i skłonności do zachowań ekologicznych. Ta kwestia wymaga oddzielnego badania.

Bibliografia

- Beck U. (1992), *Risk Society: Towards a New Modernity*, London: Sage.
- Buttel F.R. (1987), *New Directions in Environmental Sociology*, „Annual Review of Sociology”, 13, s. 465–488.
- Conn W.D. (1983), *Energy and Material Resources: Attitudes, Values, and Public Policy*, New York: Routledge.
- Frątczak J. (1995), *Świadomość ekologiczna dzieci, młodzieży i dorosłych w aspekcie edukacji szkolnej i nieszkolnej*, Bydgoszcz: Wyższa Szkoła Pedagogiczna.
- Giddens A. (1990), *The Consequences of Modernity*, Stanford: Stanford University Press.
- Gliński P. (1996), *Polscy Zieloni. Ruch społeczny w okresie przemian*, Warszawa: Instytut Filozofii i Socjologii PAN.
- Piliavin J.A., Dovidio J.F., Gaertner S.L., Clark R.D. (1981), *Emergency Intervention*, New York: Academic Press.
- Rabier J.-R., Riffault R., Inglehart R. (1983), *Euro-Barometer 18, Ecological Issues, October 1982*, ICPRS, Ann Arbor, Michigan: Inter-university Consortium for Political and Social Research.
- Rokicka E. (1998), *Jakość życia a środowisko w ujęciu globalnym i lokalnym*, [w:] K. Kaźmierska (red.), *Socjologia i społeczeństwo polskie*, Łódź: Instytut Socjologii Uniwersytetu Łódzkiego, s. 133–156.
- Rokicka E., Kawka Z. (1998), *Spółeczność lokalna wobec globalnych wyzwań ekologicznych*, „Przegląd Socjologiczny”, 47 (2), 205–235.
- Starosta P. (1995), *Poza metropolią. Wiejskie i małomiasteczkowe zbiorowości lokalne a wzory porządku makrospołecznego*, Łódź: Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego.
- <https://www.gov.pl/web/klimat/badania-swiadomosci-ekologicznej> (dostęp 1.10.2022).